

Biblioteka
AVANTURA REČI

Urednica izdanja
Tea Jovanović

Naslov originala:
Francisco Azevedo
“O Arroz de Palma”

Copyright © Francisco Azevedo, 2008
Copyright © 2013 za srpsko izdanje Čarobna knjiga

*Štampanje ove knjige pomogla je
Ambasada Brazila u Beogradu.*

ISBN 978-86-7702-305-8

Nijedan deo ove publikacije, kao ni publikacija u celini, ne sme se reprodukovati, umnožavati, prešampavati niti u bilo kojoj drugoj formi i bilo kojim drugim sredstvom prenositi ili distribuirati bez odobrenja izdavača. Sva prava za objavljivanje ove knjige zadržavaju autor i izdavač prema odredbama Zakona o autorskim pravima.

Čarobna knjiga
Beograd 2013.

Fransisko Azevedo

PALMIN
PIRINAČ

roman

Sa portugalskog prevela
Vesna Stamenković

Čarobna
knjiga

Onima koji su već otišli, nama koji smo ostali i onima koji će tek doći. Svi smo mi porodica.

porodica je jelo koje se teško sprema

Evo me na imanju. Evo me u kuhinji, neki minut posle četiri ujutru. Izabel i dalje spava, sunce još nije izgrejalo. Evo mene, starca od osamdeset osam godina. Za mlade, Večiti Deda, bez početka i kraja, koji je na svet došao već naboranog lica. Evo mene, u beloј kecelji, seckam peršun. Spremam ručak za celu porodicu. Hoću li imati snage? Godina mi je 88: dve uspravne beskonačnosti. Dobre su to godine, slavlje će biti lepo. Imam dosta prakse. Tetka Palma naučila me je da kuvam, još dok sam bio mlad. Gde li je sada tetka Palma? Nekad je nema sto godina. Ponekad je vidim kako tumara po kući s mamom i tatom, za to mi i nisu potrebne naočari. Dolaze različitih godina, veseli ili zabrinuti, brbljivi ili tihi. Zavisi od dana, od časa kad ih sretnem. Da li je to mašta? Jesam li senilan? Gubim nit. A da li je gubim? Hvatam sebe kako razgovaram s dečakom koji sam nekad bio. Ili kako naglas pišem sa samim sobom. Razgovaram s dragim ljudima od kojih me dele prostor i vreme. Ponekad, kad se uplašim, počnem da zviždućem u mraku. Iznenada, svetlost! Bioskop! Puštam sebi priče iz prošlosti. Ponovo vidim, jasno, svoju braću kad su bila mala, kako skaču jedan na drugog, trče i valjaju se kao štenci. Ponovo vidim onu svoju zaljublјenu Izabel. Vidim svoju decu, dok su još bila tu i moja. Uspomene žive u svakom pogledu: mogu da ih osetim, namirišem, čujem, vidim i opipam. Idem dalje. Sve do sadašnjeg trenutka – koji

volim! – a onda kuda me vetar nosi, dok mi se pogled gubi u daljini, tamo dokle samo nada može da dopre. Ja sam prošlost, sadašnjost i budućnost – tri različite osobe u jednoj, tajna ovozemaljskog trojstva. Verujem u tebe, što mi sada praviš društvo i čitaš mi misli.

Starcu nedostaju majka i otac. Sve je to bilo toliko davno! Starac hoće u krilo, hoće da mu kašika izdaleka stigne u usta uz „Pazi, avion!“, želi da ga, okupanog, stave u krevet, naslone na meki jastuk i ušuškaju čistim prekrivačem. Poznata priča, uspavanka, poljubac za laku noć. Odškrinuta vrata spavaće sobe i upaljeno svetlo u hodniku – uvek je dobro imati neku referentnu tačku. Starcu nedostaje viša sila. Ko će mu suditi, mudro i nepristrasno? Ko bi bolje od njega znao da objektivno proceni njegove zasluge? Starac je samo dete druge vrste. Više ga ne zanima jurcanje po dvorištu, penjanje i spuštanje klackalice, zamah ljuljaške. Sve je to premalo. Želi da se rastereti, da u nebeske dvore pripusti sve svoje bubice koje je skupljao čitavog života: živuljke divlje i pitome, korisne i opasne. Džinovske reptile koje još čuva u srcu i leptiriće, ribe i ptičice, sve bi ih pustio tamo gore! Tetka Palma je govorila kako starac, u trenutku smrti, spozna sebe u najvećem i najmanjem obliku. U isto vreme je i slon i bogomoljka. Sekvoja i poljski cvet, okean i bara kišnice, planinski venac i zrno soli. Tvrdila je da uvek tačno znamo kad će se odigrati taj preobražaj. Duša počne da se oglašava svim zvucima prirode: zvuči kao vetar, voda, koraci na šljunku, pucketanje vatre, škripanje drveta, dah raznih bića, a zatim, iznenada, lepet krila. Onda na scenu stupaju glasovi životinja. Duša starca preteći reži – to je drugi stav koncerta. Duša riče, zavija, cvili, njišti i muče. Potom zuji, zriče i cvrkuće. Duša se oslobađa i polazi put beskraja i onda – sopran, tenor, alt ili bas – peva najlepšu ariju najlepše opere na svetu! Ja sam, kao dete, verovao u svaku reč. Posle mi je, kao odraslom čoveku, bilo smešno. Odnedavno opet verujem.

U kuhinji se opuštam i dajem oduška svojim bubicama. U kuhinji putujem bez pasoša i bez karte, bez provera na aerodromu. Ovlašćena lica žele da vide otiske mojih prstiju? Eno ih u testu za hleb. Žele moju fotografiju? Ima raznih, spreda i iz profila, s roditeljima i braćom i onima koji su došli kasnije. Usmeni portreti – islikani naglas, pred celom porodicom u isti mah. Smušena porodica. Sveta porodica...

Moram se usredsrediti. To je neophodno. Zašto? Čuj, kakvo pitanje! Porodica je jelo koje se teško sprema. Potrebno je mnogo sastojaka. Problem je sakupiti ih sve – posebno oko Božića i Nove godine. Kvalitet lonca tu je malo važan; za porodicu je potrebno hrabrosti, predanosti i strpljenja. Nije to za svakoga. Ima tu raznih trikova, tajni, nepredvidljivog. Ponekad čoveku dođe čak i da digne ruke. Draža mu je nelagodnost praznog stomaka. Spopadne ga lenjost, poznati nedostatak mašte kad treba da smisli šta će da pojede, i ona mučnina. Ali život – zele-na maslinka na čačkalici – uvek nađe načina da nas podstakne i da nam otvori apetit. Vreme postavi sto, odredi broj stolica i mesta. Najednom, kao nekim čudom, porodica je servirana. Jedan ispadne najpametniji od svih. Drugi bude taman kako treba, najveseliji i najdruželjubiviji, prijatelj svima. Treći – ko bi rekao? – očvrstao je, ogrubeo, sazreo pre vremena. Ovaj je najdeblji, velikodušan, zadovoljan i bogat. Onaj iznenadio sve i otišao da živi negde daleko. Ova – zaljubljena, više od svih. Ona druga – najdoslednija.

A ti? Da, baš ti, koji mi čitaš misli i koji si došao ovamo da mi praviš društvo. Kako si ti ispao u porodičnom albumu? Jesi li najpraktičniji i najobjektivniji? Najosećajniji? Najpredusretljiviji? Ili si onaj ko nikad nije hteo da se lati nekog posla? Kakav god da si, nemoj tu da se žališ na osobinu i stepen komparacije. Sakupi sve te sklonosti i odbojnosti koje čine tvoj život. Bez žurbe. Sačekaću. Jesi li ih sakupio? Sve? Odlično.

Stavi kecelju, uzmi dasku za seckanje i najoštriji nož, i dobro pazi. Uskoro ćeš i ti mirisati na beli i crni luk. Nemoj se stideti ako se rasplačeš. Porodica je jelo koje budi osećanja. I stvarno nas navodi da se rasplačemo; od radosti, od besa ili tuge.

Pre svega, obrati pažnju: egzotični začini menjaju ukus krvnih veza. Međutim, ako se blago izmešaju, ti začini – koji gotovo uvek dolaze iz Afrike ili s Dalekog istoka i deluju čudno našem nepcu – porodicu učine mnogo šarenijom, zanimljivijom i ukusnijom.

Takođe pazi i na meru i težinu. Prstohvat više ovoga ili onoga, i za tren oka nastane prava tragedija. Porodica je veoma osetljivo jelo. Valja sve dobro izmeriti i premeriti. I još nešto: treba imati dobru ruku, biti stručan. Posebno kad dođe trenutak za mešanje. Znati kad treba početi s mešanjem prava je umetnost. Jedna je moja dobra prijateljica upropastila recept za čitavu porodicu samo zato što se umešala u pogrešnom trenutku.

Najgore je što još postoje oni koji veruju u recept za savršenu porodicu. Koješta. Sve su to pusti snovi. Ne postoji „porodica à la Osvaldo Aranja“, „porodica à la Rosini“, „porodica à Belle Meunière“ ili „porodica u tamnom sosu“ – čiji je najvažniji sastojak krv. Porodica se priprema u zavisnosti od ukusa, pravi se „na domaći način“. U svakoj kući sprema se drugačije.

Neke su porodice slatke. Druge pomalo gorče. Treće su pak papreno ljute. Neke su čak i sasvim bezukusne – moglo bi se reći, neka vrsta „dijetalne porodice“, koja služi samo da održimo liniju. Kakva god bila, porodica je jelo koje uvek treba služiti vruće, vrelo. Hladna porodica je nesnosna, nemoguće ju je progutati. Neke porodice, na primer, pripremaju se dugo. Taj je recept pun preporuka za krčkanje baš na ovaj ili onaj način – kako je to samo dosadno! Druge se, naprotiv, spremaju brzo, za tili čas, od fizičke privlačnosti koju nije moguće obuzdati – gotovo uvek preko noći. Probudiš se ujutru, čio i veseo, i, kad

se osvrneš oko sebe, porodica je već gotova. Zato je dobro znati kada treba smanjiti vatru. Znam za čitave porodice koje nisu uspele zbog prejakog žara.

Na kraju krajeva, recept za porodicu ne može se prepisati; treba ga izmisliti. Učimo polako, improvizujemo i prenosimo svoje svakodnevne mudrosti. Štrpnemo poneki savet od nekoga ko je spreman da podeli svoje iskustvo, prepíšemo ponešto što je ostalo zabeleženo na nekom papiriću. Mnogo se toga izgubi u sećanju. Pogotovo u glavi oronulog starca kao što sam ja. Ono što ovaj kulinarski veteran može sa sigurnošću da tvrdi jeste to da je, koliko god da ste bez volje, koliko god da vas jezik ne služi, porodica jelo koje morate da okusite i pojedete. Ako možete, probajte s užitkom. Ne marite za manire. Umočite komad hleba u moću koja je ostala u činiji, bila ona od porcelana, keramike, pleha ili zemlje. Uživajte najviše što možete. Porodica je jelo koje, kada se pojedje, ne može ponovo da se spremi.

svadbeni poklon

Da, još sam na trenutke lucidan. Zovem se Antonio. Antonio, i šta još? Antonio i sve ono što sam doživeo i proživeo, što doživljavam i proživljavam. Posle je lako. Otići ću, kao i mnogi drugi kojih više nema, kako bih napravio mesta nebrojenim životima koji će tek doći – jednog dana, iz čiste pristojnosti, starac koji se naživeo zahvali se na pažnji, učtivo sklopi oči, ustane i ustupi mesto detetu koje dolazi, bilo kome ko dolazi. Svi smo mi porodica.

Da, to sam ja, Antonio. Najstariji sin Žozea Kustodija i Marije Romane. Moji su se roditelji rodili u Vijani du Kaštelo, na severu Portugala. Tamo su se i venčali, jedanaestog jula 1908, pod kišom blagoslovenog pirinča. Tetka Palma je volela da opisuje taj prizor: pirinač koji je zasuo mladence po izlasku iz crkve bio je poput letnjeg pljuska. Bacali su pune šake. Bela kiša koja ne prestaje. Svet nikad nije video toliki izliv dobre volje i lepih želja. „Ovo je najsrećniji dan u mom životu!“, oponašala je tetka Palma mamin glas. Potom bi glumila zaljubljenog tatu: „Danas kući vodim svoju ljubav!“ A onda još i brojne zvanice: „Živela Marija Romana! Živela! Živeo Žoze Kustodio! Živeo!“

Zvižduci, suze radosnice. Tetka Palma je napamet znala svaku reč, oponašala je svaki izraz lica, svaki tik, boju glasa svakoga od rodbine i prijatelja. Ja sam je slušao, netremice, potpuno zaokupljen pričom, likovima, prizorima i manirima vremena. Nisam bio tamo, nisam još ni sanjao da ću se roditi, ali sve sam video. I najsitnije detalje. Jedna od mojih omiljenih scena: buket cveća

bačen iza leđa, koji leti visoko naspram plavog neba, uzbuđene devojke i buket koji vrtoglavo pada u ruke one jedne, slepe od rođenja, jedine koja se nije laktala – nije ni prstom mrdnula kako bi se domogla te neosporne potvrde da će se ona sledeća udati. Sreća joj je pala u naručje bez ikakvog truda, za tren oka. Svi su zanemeli, utihnuli. Zavladao je neprijatna tišina. Ko bi rekao? Neki su se čak i pobunili. Zašto baš ona? Kad ne može ni da se divi toj lepoti koju je uhvatila. Čemu onda mlečnobeli cvetici, zeleno lišće, tračica ispletena s toliko spretnosti i truda? Sve to uzalud, izgubljeno u tmuni. Kao orasi za čoveka bez zuba. A onda se slepa devojka zadivljeno osmehnula, jer su miris i dodir bili jači od boje. Opšte zaprepašćenje prekinuo je usamljeni aplauz. Pridružila su mu se još dva. A zatim su svi počeli da aplaudiraju, pa čak i razočarane suparnice u borbi za buket. Ko bi smeo da dovede u pitanje njene zasluge? Ko bi se drznuo da objasni neobjašnjivo? Ima nekog smisla. Zar buket bačen preko ramena nije i bačen naslepo? Čudni su putevi božji po plavome svodu, i buket moje majke, Marije Romane, pao je u tamu u kojoj se krila ljubav. Da, bez sumnje, to je jedan od prizora koji su mi ostali najbolje urezani u pamćenje. Tetka Palma je bila moje pozorište – kakav repertoar, kakva gluma! Međutim, predstava bi se uvek prekidala u najzanimljivijem trenutku. Ja bih ljutito prekrstio ruke, bunio bih se. Bilo je vreme za spavanje. Zar baš sad!

– Antonio, ne dolazi u obzir! Sutra ti onda neću pričati priče! Hajde na spavanje, kasno je. Hajde, odneću te ja, dođi.

Taj bi me predlog uvek kupio. Sitan za svojih šest godina, s vragolastim smeškom, prepuštao sam se udobnosti te stolice s nogama i rukama u vazduhu – u zagrljaju bez tla. U krilu tetke Palme osećao sam se kao u nekakvoj otkrivenoj materici, koja me je tako, bez krova, vozala nekim fantastičnim svetom, svetom koji mi je delovao još čarobnije zato što

sam poznao njegove stanovnike. Živeo sam s njima. Iduće večeri, odmah posle večere, već sam nestrpljivo čekao da sedne u svoju stolicu. Bila je to samo stolica. Samo? Naravno da ne. Za mene, to je bilo i gledalište, i zavesa, i pozornica – sve. A ona, obasjana nekom svojom svetlošću, Palma – više nije bila tetka, već glumica. Uvek u crnom, ali nepredvidljiva. Ponekad svečana. Ponekad neposredna. Nekad bi prasnula u smeh. Nekad bi bila napeta. Najednom, čarolija, reč! Prošlost ispliva na površinu. A ja, zborani dečak ovde, u ovoj kuhinji, i dalje lutam sećanjima, sadašnjost obojena prošlošću.

– Živela Marija Romana! Živela! Živeo Žoze Kustodio! Živeo!

Svi čestitaju mladencima. Ali tetka Palma i dalje stoji, gledajući pirinač rasut po crkvenoj porti. Za nju, taj ogromni vez od belih zrnaca ne predstavlja rasipanje, već velikodušnost. Zajednički ručni rad. Neoboriv dokaz da grubo i bezosećajno ljudsko biće, makar i samo na tren, može da spozna nežnost i poeziju. Saginje se i počinje predano da sakuplja pirinač. Na kamenu ispred crkve ne ostaje ni jedno jedino zrno. Izmerivši kod kuće sakupljeni pirinač, obradovala se kad je videla da vaga pokazuje dvanaest kilograma. Dvanaest kilograma pirinča! Bio je to svadbeni poklon koji će dati svom bratu Žozeu Kustodiju i voljenoj snahi Mariji Romani. Mudro i lošim rukopisom, na karti je napisala:

„Ovaj pirinač, posejan u zemlju, pao s neba kao mana u pustinji i sakupljen s kamena – simbol je plodnosti i večne ljubavi. To je moj blagoslov.

Palma

Vijana du Kaštelo, 11. jula 1908. “

Mama je oduševljena poklonom; tronuta, plače. Tati se, naprotiv, čini besmislenim, čak uvredljivim. Tako, ironijom sudbine, pirinač koji im je tetka Palma dala s toliko ljubavi postaje povod njihove prve bračne svađe.

– Jedanaest sati, Žoze! Upravo je prošao naš prvi dan u braku!
– Čini mi se kao san.
– Palma je baš bila zlatna.
– Ona je luda. Sestra mi je, ali je luda.
– Divna je. Žena koja je sa šesnaest godina izgubila majku i uspela sama da podigne petoricu braće zaslužuje moje poštovanje i divljenje.

– Nerviraju me njene gluposti. Uvek govori neprilične stvari. Tvrdi da je romantična, ali u stvari je nevaspitana.

Neko kuca na vrata. Tata i mama su iznenađeni.

– Očekuješ nekoga?

– Šta ti pada na pamet, Žoze!

Brže-bolje se sređuju. Tata odlazi da otvori vrata.

– Palma?!

Tetka Palma ulazi vukući tešku vreću. S olakšanjem je spušta na sto.

– Šta ti je to?!

Tetka Palma mu ne odgovara, već odmah prilazi majci. Nežno se grle i ljube.

– Marija Romana, bila si prelepa! Pomogla si mi da preživim proročki govor onog gavrana u mantiji!

Tatu nervira taj bezobzirni komentar.

– Otac Plasido je naš stric, zaslužuje više poštovanja!

– U tuzi i bolu, u siromaštvu i starosti, dok nas smrt ne rastavi! Gospode bože, to nije blagoslov, to je kletva!

Mama se trudi da prikrije smeh. Tata gundā i pokušava da otkrije šta je u vreći.

– Šta nosiš u ovome? Barut?

Tetka Palma ga žustro šljepi po ruci, izvuče kartu iz haljine i predade je mami. Dok je čitala, ćutke, brat i sestra su očekivali različite reakcije.

– Žoze, nećeš poverovati!

– Već ne verujem.

– Pirinač s naše svadbe!

Tata je zbunjen. Tetka Palma, uzbuđena, briše znojave dlanove o haljinu. Mama počinje naglas da čita kartu. Okreće se prema mužu, očekujući jednu jedinu reč ili gest zahvalnosti, bilo kakvu reakciju. Ništa. Trenutak ogromne napetosti. Tetka Palma se naslanja na sto, podiže glavu, ne dopušta da je zastraši ogromni Portugalac koji polako ide prema njoj. Teški koraci suzdržanog besa. Brat i sestra stoje licem u lice. Osećaju miris onog drugog, njegovu toplinu i dah.

– Slušaj, Palma, ja možda i jesam siromašan. Puka sirotinja. Ali niko me nikada neće videti kako jedem prljavi pirinač sakupljen s tla, ostatke onoga što drugi nisu hteli.

– Nisam iznenađena. Uvek si bio strašno gord.

– Žoze, poklonila nam je ovo s mnogo ljubavi. Zar ti nije jasno?

– Taj poklon je besmislen! To je uvreda! Osećam se poniženo kao muškarac i glava porodice!

Tetka Palma kreće da uzme vreću. Mama joj ne da.

– Poklon ostaje ovde.

– Neću to đubre u svojoj kući!

– Đubre?! Pirinač kojim su vaši rođaci i prijatelji blagosloville vaš brak?

– Tako je, đubre! Gomila beskorisnog đubreta, ako baš hoćeš da znaš.

Tetka Palma skače na tatu. Hvataju se ukoštac. Mama pokušava da ih razdvoji, primajući zalutale udarce i čuške.

– Za ime boga, prestanite s tim!

– Stipso! Škrtice!

– Proklet bio čas u kom je sudbina odredila da budemo brat i sestra! Bog će ti platiti za ovu zlobu!

– Mogla si da potrošiš neku paru i da mi kupiš neki koristan poklon!

Tetka Palma izlazi uplakana. Atmosfera je napeta. Tiho je kao u grobu. Mama želi da zadavi tatu, ključa iznutra, ali ume da se obuzda.

– A ti kažeš da je Palma nevaspitana.

– Dosta, slučaj zatvoren. Daj nekome taj pirinač. Palma ne mora da zna.

– Dobili smo ga na poklon. Pirinač ostaje ovde.

– U redu. Zadrži taj prokleti poklon. S vremenom će istru-
liti, ucrvljaće se i moraćeš da ga baciš.

– Slušaj me dobro, dragi moj Žoze Kustodio: ovaj je pirinač ljubav, čista ljubav. Neće se pokvariti.

Tata je imao mnogo vrlina, ali bio je gord i zatucan. Tetka Palma je imala teoriju koja je odlično objašnjavala lošu narav mog oca: zatvor. Baš tako. Tata se silno zlopatio sa zatvorom. Tetka mi je objasnila da namrgođen izraz lica potiče od probavnih problema. Čovek punih creva lako se razdraži. A zar se njena teorija nije pokazala i u praksi? Kad god bi tata, srećan, izašao iz kupatila, to bi primetila cela porodica. Odande je izlazio doslovno lakši. Kad bi neko želeo nešto da mu zatraži, motrio je na čas kad on ode u kupatilo: to bi mogao da bude savršen trenutak. Kad tata, po uspešno obavljenom poslu, izađe iz kupatila, uvek je zaista dobre volje. Pročišćen čovek.

Rano sam naučio i to da se telo pročišćava i na druge načine. Mokraćna, menstruacija, povraćanje, bubuljice, sperma, sline i znoj, sve nas to pročišćava. Sve što telo izbaci iz sebe znak je pročišćenja. Tako su i suze najuzvišeniji oblik pročišćenja. A rađanje deteta – najpotpuniji.

Bernardo i trunka Rozario

Evo me na imanju. Evo me u kuhinji, neki minut posle četiri ujutru. Evo me u beloj kecelji, okruženog utvarama i sećanjima. Ne želim da kažem da sam mrtav, naprotiv. Uživam u potpunoj samoći. Već sam se od jutros pogledao u ogledalo, i nisam video ništa nalik na slona ili bogomoljku, na planinski venac ili na zrno soli. Dokaz: godina je 2008. Imam kablovsku televiziju koja prikazuje programe iz celog sveta. Menjam kanale, istina, ali tome i služi daljinski upravljač. Gledam filmove, intervjue i vesti. Mogu da vežbam francuski i engleski. Zabavljaju me emisije iz Japana, iako ne razumem ni reč. Nekad sam imao video-kasete. Sada imam DVD. Slika i ton su neuporedivo bolji. Moj muzički stub je moćan, a moja muzička kolekcija sadrži diskove od Mocarta do muzike iz serija. Imam fiksni bežični telefon sa elektronskom sekretaricom i faksom. A mogu me naći i preko mobilnog telefona. Na internetu sam i volim da posećujem „čet“.

Poslednju reč tehnike upoznajem uz pomoć svog unuka Bernarda. On svaki čas dođe iz Rio de Žaneira s nekom novom stvarčicom. Neobično podseća na mog oca Žozea Kustodija kad je bio mlađi. Unuci su dobri za zdravlje. Ako je deda isto što i otac sa šećerom, unuk je sin s proteinima, vitaminima i mineralima. Jedan zagrljaj unuka na 24 sata može savršeno da zameni svaki lek. Čim je Bernardo blizu, moje se telo bolje oseća. Dođe mu da slavi – da ga zagrlji i da se raduje. Bernardo mi donosi život, mladost. I porodične probleme.

Ništa tragično, ništa dramatično. Svade sa ocem, s majkom, želju da ode od kuće i živi sâm, male, svakodnevne nervoze, ukratko, lake komedije situacije. Odmah mu kažem da su sve to koještarije, da otac i majka nisu baš takvi, da treba imati strpljenja. I druga opšta mesta zajedničkih problema zajedničke porodice. Pre neki dan, kasno posle podne, posedeli smo malo na tremu. Bernardo mi je pričao o svojoj devojci. I o jednoj drugoj, u koju je zaljubljen. Ne zna šta da radi. Ne može da bude s obema. Ili može? Bilo mi je smešno. Shvatio sam kako, iako ih štite najnaprednije tehnološke mere predostrožnosti, i današnju omladinu muče iste poteškoće kao i njihove pretke: ne znaju kada treba smanjiti vatru. Naterao sam ga da shvati kako ničemu ne vrede mikrotalasne rerne s kompjuterskim programiranjem, brzo smrznuta hrana, supe iz kesice i ostale moderne stvarčice: u kuhinji će uvek biti iznenađenja, uvek će morati da se uči. Mašine nastaju i razvijaju se tolikom brzinom da i nema vremena za sukob generacija. Ali mi, ljudi – čak i oni najnovije generacije – suviše smo spori. Naš je napredak gotovo neprimetan. Potrebne su nam decenije kako bismo postali svesni svojih uspeha i poraza. Kad jednom, posle mnogo napora, postanemo majstori kulinarske veštine, kada i zatvorenih očiju sve začinimo kako treba, mnogih već više nema. Porodica koja seda za sto više nije ona ista. Više nismo unuci, nego dede.

Bernardo nije upoznao mog oca Žozea Kustodija ni moju majku, Mariju Romanu, niti je imao prilike da čuje tetka Palmine priče. Stara stolica i dalje postoji, tamo je, na istom mestu. Nikad se nisam usudio da je „ponovo otvorim za javnost“. Za mene, pozorište je zatvoreno, zavesa spuštena, gledalište prazno. Za moju ćerku Rozario, koja je dizajnerka, ta je stolica zastrašujući krš. Svaki njen detalj je užasan, tvrdi. Ništa ni sa čim ne ide. Nasloni za ruke, zaista, bolje da ih i ne pominjemo. Sasvim

su nesrazmerni. U stvari, stolica je potpuna katastrofa. Nikako joj nije jasno zašto je do dana današnjeg uporno čuvam. Ne mari što je na toj stolici njena baba-tetka Palma obično sedela i pričala mi priče. Rozario govori sa stanovišta uglednog plastičnog umetnika i gleda je s visine. Rozario, umetnica. Da tako govori o jednoj stolici, s takvim rezimeom?! Nikako ne shvatam. Senzibilitet se menja iz generacije u generaciju. O ukusima ne vredi raspravljati, da pribegnem klišeu. Onome ko voli i ružno je lepo, Rozario pribegava klišeu. Kad je reč o osećanjima, pitanje estetike postaje znatno komplikovanije, slažemo se oboje. Bernardo se ne meša u raspravu. Čak mu je i smešna. Za njega, stolica je samo neudobna. Nije čak ni toliko ružna.

mere ljubavi

Izrazom lica ne odaje nikakav nagoveštaj. Hoće li današnja priča biti tužna? Koje će glasove oponašati? Koju ću scenografiju ugledati kada se zavesa podigne? Trpezariju? Neki sokak u Vijani du Kaštelo? Hoće li biti dan? Hoće li... Tetka Palma se nakašlja da pročisti grlo, na trenutak zastaje, a zatim počinje, ozbiljnim tonom. Prvi čin. Gluvo je doba noći, tvrdi. Patrljak sveće na golom stolu jedva da baca ikakvu svetlost na njihova lica. Mama i tata, tek nekoliko meseci u braku, nemaju ništa za jelo. Baš ništa. Ni povrće, ni voće, ni žito, ništa. Tihim, ućtivim glasom, mama pominje pirinač. Tata odgovara besnim udarcem šake o sto i smehom nalik na plač.

– Palmin pirinač?!

Ponovo grohot i suze. Tata kao da je van sebe od besa.

– Palmin pirinač – nikad! Ma kakva me kazna ili kletva stigla! Umreću od gladi, ali da jedem taj pirinač sa zemlje, nikada!

– Palmin pirinač je blagosloven. Pirinač posejan u zemlju, pao s neba i sakupljen sa kamena.

Mama polako ustaje od stola, ćutke odlazi u sobu i nestaje u tami. Tata ostaje da sedi. Puši se. Čoveku je fitilj kratak. Čemu služe ogorćenost, bes?

– Čemu...?

Zatečen sam tetka Palminim dugim ćutanjem. Dramska pauza? Ne, naravno da nije. Dobro znam te stanke koje stvaraju osećaj napetosti. Osećam da ju je izdao glas, i da glumica ne želi da ja, njena publika u prvom redu partera, to primetim. Dobro zna sve trikove, pokušava da nastavi.

– Čemu...?

Opet tišina. Tetka Palma je uzbuđena. Te suze nisu deo priče. Pretvara se, taji, prikriva suze. Smeje se, bez veze – ni tog smeha nema u zapletu. Nema ga, znam da ga nema. Preda mnom više nije glumica, nego tetka. Pozornica je ponovo stolica, sve vidim svojim očima. Ali sada, pošto je predstava prekinuta, mogu da joj priđem bez straha da ću pokazati nepoštovanje. Grlimo se. Ona me ljubi, štiti me svojim ogromnim krilima.

– Antonio, ne pitaj me zašto, ne znam ni sama. Ti si još dete, ne želim da te povredim, niti da ti zbunim tu pametnu glavicu. Mnogo volim tvog oca. Znaš da smo on i ja veoma bliski, ali moraš da čuješ celu priču o pirinču. Tvoja mi je majka dozvolila da ti ispričam sve. Ne pitaj me zašto.

Celim mi telom prolaze žmarci, kao što mi se ponekad desi pošto sam upravo piškio. Ali znam da to nije isto. U tom trenutku, shvatam da sam se naježio jer više nisam bratanac, već glumac, a ona je ponovo glumica – zato ima krila umesto ruku! – stolica je već ponovo pozornica, i mi smo zagrljeni zato što sam sada i ja na sceni, došao je red da progovorim. Ovo je moja premijera, neočekivana, a toliko priželjkivana.

– Ne brini. Ja volim pirinač. Kakav god da je, rastresit ili zgrudvan, sviđa mi se.

Najiskrenije što mogu, izgovaram svoju ulogu.

– Čak i sâm, bez pasulja, bez ičega. Sviđa mi se, časna reč.

Glumica se smeje, ljubi me, gricka mi šake i ruke i govori kako joj ponekad dođe da me pojede, štipa me za obraze. Boli me, ali se ne bunim; sve je to deo predstave. Ona zatim ustaje, hvata me za ruke i vrti me ukrug, ja se prepuštam kao i uvek, vrtimo se kao da smo jedno, u nestvarnoj spirali. Mama prolazi i upozorava tetku da posle tolikog uzbuđenja neću moći da zaspim. Da li me je briga? Naravno da ne! Ni ja ni glumica ni najmanje ne hajemo! Nastavljamo tačku koja prelazi prag i verandu i završava se

pod vedrim nebom. Nas dvoje, ubrzanog pulsa, zadihani, ispruženi na mekoj travi, gledamo zvezde – sićušne svetiljke našeg pozorišta! Srećni smo i ispunjeni. Naravno! Moja je premijera uspela. Lavež Pesnika, mog avlijanera, aplauz je koji mi to potvrđuje. Buka koju pravi i lizanje po licu neoboriv su dokaz da je publika uživala.

– Antonio, ja te mnogo volim, znaš to, zar ne?

– I ja tebe volim, tetka.

– Ma ne voliš ti mene! Kaži, koliko me voliš?

Širim ruke najviše što mogu. Tetka Palma me zadirkuje.

– Samo toliko?!

I dalje širim ruke najviše što mogu. Gledam ih s kraja na kraj. Pružam prste ne bih li dosegnuo još veću meru ljubavi. Uzalud se trudim. Ali pokazujem joj da neću odustati tek tako. Sve i ako mi za to bude potrebno mnogo vremena.

– Kad budem porastao, porašće mi i ruke, zar ne?

– Naravno da hoće, dušo.

Sležem ramenima i iznosim svoju najbolju ponudu.

– Onda ćeš morati da sačekaš dok ne porastem.

Tetkin osmeh pokazuje mi kako od ugla do ugla usana, bez imalo muke, može da stane sva ljubav ovoga sveta. Bezmerna ljubav kojoj nisu potrebne reči i grandiozni gestovi. Sedimo sklupčani jedno uz drugo, kao zverčice, tu, na zelenoj travi. Pesnik se gura tamo gde nije pozvan. I on je zverčica, ume da se smesti i dobro je došao.

Neizmernoj radosti uskoro dolazi kraj.

– Bolje da uđemo. Tvoja braća i sestra odavno su u krevetu.

u moru ima joda, sve leći

Sledeće veče. Drugi čin. Sad smo u luci. Seljaci, ribari, njihove žene i deca. Drama, očekivana čežnja. Mnogi napuštaju grad, zemlju. Svi odlaze u potragu za dostojanstvenijim životom, kako bi svojoj porodici mogli da pruže barem malo sigurnosti. To je sve što žele: posao i nada da će doći bolji dani. Prijatelji pokušavaju da nagovore tatu da pođe s njima. Mama je oduševljena idejom da okušaju sreću i pođu u Ameriku, da vide Novi svet. Tata nema poverenja u svu tu propagandu, opire se.

– Kakav Novi svet?! Svet je tamo sigurno jednako star, nepravedan i bedan kao i ovde.

Vesti neprestano stižu. Priča se o Brazilu, o plodnoj zemlji koja čeka nekoga spremnog da zasuče rukave. Priča se o novom, dvadesetom veku. Veku napretka i pravih prilika! Ali tetka Palma odlično razume tatu.

– Tvoj je otac bio ponosni Portugalac, njegovo je telo tamo već imalo duboke korene. Tvoja majka Marija Romana i ja nismo znale da li će, ako ga iščupamo iz našeg Portugala, preživeti to presađivanje.

Treći čin. Tata odlučuje da emigrira u Brazil. Tetka Palmino lice je ozareno, ritam i ton pripovedanja potpuno se menjaju. Promena, pa čak i nagore, prija zdravlju duše i tela. Neudata iz ubeđenja, uverava brata kako će u nepoznatoj zemlji biti dobro društvo za Mariju Romanu, pored toga što će joj, naravno, pomagati u kućnim poslovima. Tata, koji nikad ni u šta ne srlja, odmerava razloge za i protiv; zna da će prisustvo sestre koja ga je podigla sigurno imati svojih prednosti. Dvanaestog jula 1909,

sve troje se ukrcalo na brod za Rio de Žaneiro – od svađe oko pirinča prošlo je godinu dana.

Snažan pisak brodske sirene, odmah za njim još jedan. Hoće li biti povratka? Smeha pored reke? Šetnji i poljubaca na obali Lime? Kad li će ponovo začuti zvona s katedrale, videti Trg Rainja ili pogled s vrha Hrama Svete Lucije? Tetka Palma i mama stoje na palubi, drže se za ruke. Belim maramicama mašu onima koji ostaju. Na pristaništu, stotine drugih maramica odgovaraju uz smešak, u tronutoj tišini. Neki još naprežu grlo kako bi uzviknuli poslednju poruku, koju niko na brodu ne može da čuje. Šta li su rekli? Volim te? Čuvaj se? Doviđenja ili zbogom? Ovako izdaleka, sa one druge strane, kao da niko nije od krvi i mesa. Sve je samo tkanina u pokretu. Otkud onda knedla u grlu, bol u grudima? Da li je dan baš morao da bude tako divan? Da li je dašak svežeg vetra morao da im miluje lica? Zar nije leto? Zašto se niko ne znoji? Male božje zlobe. Svetogrđe – dozvoljeno u trenutku bola. Svetogrđe, u takvom trenutku, dobro je za blagostanje i duše i tela. Da li je Vijana tog dana, i to upravo u tom trenutku, morala da bude baš toliko lepa? More, planina i reka, svi su se urotili sa zluradim Tvorcem. Jesu li morali? Zelenilo tišti, plavetnilo tišti, belasanje talasa tišti. Gospode! Da li je zaista bila potrebna tolika zloba prema mojim najdražima, koji su, na kraju krajeva, i tvoji? Da li je zaista bio neophodan sav taj sjaj?

– Plašim se, Palma.

– Brazil. Sviđa mi se. Zvuči jednostavno, kao i mi. Biće sve u redu.

– Da nismo nešto zaboravili?

– Poneli smo lonce. I ono malo knjiga. Sve ostalo je suvišno.

– Zaboga, poneli smo i pirinač s moje svadbe! Svih dvanaest kilograma!

– Spakovala sam ih u kućni oltar – odgovara tetka Palma samouvereno.